

УДК 001+519.25

А.І. РАДЧЕНКО¹, Ю.В. ДІДЕНКО²

¹Видавничий дім «Академперіодика» Національної академії наук України
вул. Терещенківська, 4, Київ, 01004, Україна

²Президія Національної академії наук України
вул. Володимирська, 54, Київ, 01601, Україна

ЗАРУБІЖНА ВИДАВНИЧА НАУКОВА ПРОДУКЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ (1995 – 2012 рр.)

У статті проаналізовано динаміку закордонної видавничої наукової продукції Національної академії наук України за 1995–2012 рр. на тлі змін параметрів загального обсягу видавничої продукції НАН України. Основним трендом у загальному випуску видавничої продукції НАН України є поступове збільшення кількості назв монографій і статей. Це стосується як усієї сукупності видань Академії, так і видань за секціями та відділеннями, а також за видами продукції чи видавцями: упродовж зазначеного періоду обсяг видавничої продукції в середньому зріс удвічі. Однак публікація книг і статей за кордоном і досі не є домінуючим складником інформаційної політики й окремим напрямом роботи наукових установ НАН України. Матеріали оприлюднено вперше.

Ключові слова: Національна академія наук України, видавничі наукова продукція, закордонні видання, наукові напрями.

ВСТУП

Збирання та аналіз статистичних відомостей щодо випуску видавничої продукції академічними установами — один із напрямів роботи групи науково-методичного забезпечення видавничої діяльності НАН України. У систематизованому й узагальненому вигляді цю інформацію представлено у щорічних звітах про діяльність Академії, а деякі аспекти видавничої діяльності й характерні риси наукової літератури описано в окремих публікаціях.

З огляду на постійну актуалізацію питань щодо рівня представлення української науки у світовому просторі ми мали на меті надати інформацію стосовно випуску зару-

біжними видавництвами наукової літератури, підготовленої працівниками НАН України.

Для написання цієї статті ми використали раніше не опубліковані матеріали, зібрані та упорядковані у вигляді бази даних з видавничої діяльності наукових установ НАН України. Сучасна автоматизована база наповнюється починаючи від 1995 р., тому тут проаналізовано останні сімнадцять років. Матеріали зібрано не тільки нами, база даних є також результатом копійної праці попередніх учених секретарів НВР НАН України — В.О. Харченка та О.Г. Вакаренко, яким наша найщиріша подяка.

У щорічних звітах про діяльність наукових установ традиційно міститься інформація про такі основні види видавничої продукції:

1) наукові монографії в паперовому й електронному вигляді, опубліковані видавцями і науковими організаціями усього світу;

2) статті у закордонних періодичних і книжкових наукових виданнях (у тому числі розділи у колективних монографіях).

За кордоном видавничу продукцію НАН України випускають у багатьох країнах численні видавництва й наукові організації. Так, наукові монографії, підготовлені тільки працівниками Академії чи у співавторстві з фахівцями із зарубіжних наукових установ, було видано у Болгарії, Бразилії, Великій Британії, Ізраїлі, Індії, Канаді, Мексиці, Молдові, Нідерландах, Німеччині, Новій Зеландії, Польщі, Португалії, Росії, Сінгапурі, США, Угорщині, Франції, Хорватії, Чехії тощо.

Серед видавців укажемо лише постійних, які щороку видають бодай одну назву книг, підготовлених за участю фахівців з НАН України: Springer, VSP (Leiden, Boston), Elsevier, Cambridge University Press, Nova Science Publishers, LAP (Lambert Academic Publishing), Kluwer Law International.

Зазначимо також, що протягом досліджуваного періоду кількість назв видавничої продукції, випущеної за кордоном, збільшилася переважно завдяки видавцям з країн далекого зарубіжжя, а не СНД чи інших країн пострадянського простору.

ОСОБЛИВОСТІ ВИДАВНИЧОЇ ПРОДУКЦІЇ ДОСЛІДЖУВАНОГО ПЕРІОДУ

За основними трендами зміни кількості видавничої продукції досліджуване сімнадцятиріччя характеризується поступовим зростанням щорічної кількості видавничої продукції (рис. 1). Під кількістю видавничої продукції далі матимемо на увазі кількість назв одиниць продукції — статей і монографій.

Найбільша загальна кількість наукових монографій (685 назв) і статей (26 113 назв) припадає на 2007 та 2008 рр. (рис. 1а). Таке зростання кількості видавничої продукції, вочевидь, частково можна пояснити 90-річ-

ним ювілеєм Академії, який наукова громадськість відзначала у 2008 р. Визначна дата спонукала науковців до численних розвідок у царині історії науки, до написання підсумкових праць, присвячених розвитку певних наукових установ, наукових шкіл та напрямів.

Упродовж досліджуваного періоду сумарний показник назв монографій коливався від 262 у 1996 р. до 685 у 2007 р. При цьому показник 2012 р. перевищує мінімальний у 2,2 раза.

Мінімальну кількість статей було випущено у 1995 р. — майже 12 тис., а максимальну в 2008 р. — понад 26 тис. назв. Загальна кількість статей, опублікованих у 2012 р., більша від мінімальної у 2,1 раза.

Публікування наукових результатів у вигляді статей і монографій за кордоном (рис. 1б) загалом менш рівномірне. За кількістю статей на тлі загального зростання вирізняються 2002, 2004, 2008, 2011 та 2012 рр., за кількістю монографій — 1995, 1997, 2010–2012 рр. Найменшу кількість наукових монографій (менш як 30 назв) працівники НАН України видали за кордоном у 2000, 2005 та 2006 рр. Показник 1997 р. (47 назв) було перевищено лише починаючи з 2010 р. (55 назв), у 2011 та 2012 рр. (67 та 74 назви відповідно).

Цікаво, що у відсотковому відношенні кількість опублікованих у зарубіжних виданнях статей постійно становить 20–22% від загальної кількості, тобто п'яту частину всіх статей у періодичних виданнях щороку.

При цьому практично не відбулося перерозподілу видавничої продукції за видавцями, тобто внесок окремих груп видавців у виробництво видавничої продукції Академії лишився практично незмінним.

Усереднений розподіл наукових монографій за видавцями протягом досліджуваного періоду є відносно сталим і виглядає так: близько половини щорічної кількості наукових монографій видають вітчизняні професійні неакадемічні державні та приватні видавництва, близько 30% — поліграфічні

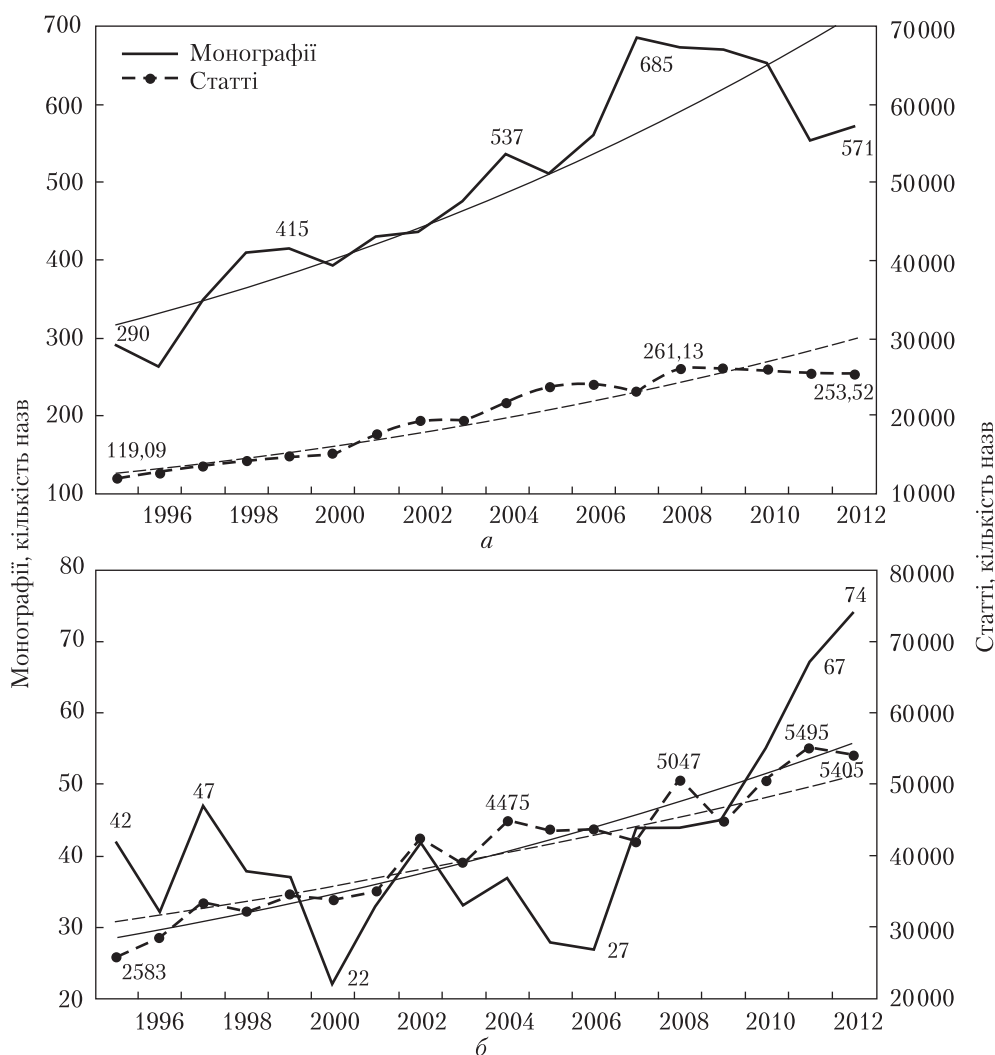

Рис. 1. Динаміка загальної кількості видавничої продукції НАН України впродовж 1995–2012 рр. з лініями трендів: *a* – сумарний показник, тобто вітчизняні та зарубіжні видання, *b* – тільки зарубіжні видання

дільниці академічних установ, 10–13% припадає на закордонних видавців, решта – на два видавництва НАН України. Виняток становлять лише 1995 та 1996 рр., коли ще частково зберігалися успадковані від радянських часів порядок і механізм випуску видавничої продукції Академії. Надалі зміна економічних умов та фінансового забезпечення наукової праці змусили учених шукати інших видавців власної продукції з метою своєчасного оприлюднення наукових результатів та збереження наукової комунікації.

Стрімке збільшення кількості наукових монографій, опублікованих за кордоном, що спостерігається впродовж останніх 3 років, пов'язане, зокрема, з широким впровадженням електронних технологій у видавничу практику зарубіжних видавців, а саме – випуск монографій в електронному вигляді, широко здійснюваний зарубіжними видавцями наукової літератури. Новітні технології не лише сприяють здешевленню виробництва наукової літератури, а й істотно підвищують швидкість її виготовлення.

ДИНАМІКА ВИПУСКУ НАУКОВОЇ
ВИДАВНИЧОЇ ПРОДУКЦІЇ
ЗА СЕКЦІЯМИ НАН УКРАЇНИ

Вивчення динаміки випуску наукової видавничої продукції за секціями Академії — фізико-технічних і математичних; хімічних і біологічних; суспільних і гуманітарних наук, свідчить про поступове зростання загальної кількості видавничої продукції всіх секцій із незначним збільшенням чи зменшенням показників у окремі роки.

Цікаво, що відсоткове співвідношення часток продукції окремих секцій у загальній кількості продукції Академії залишається незмінним протягом усього зазначеного періоду.

Так, Секція фізико-технічних і математичних наук упродовж 2003–2007 рр. опублікувала 32% від загальної кількості наукових монографій, а протягом 2008–2012 рр. — 31%. Секція хімічних і біологічних наук за ці самі періоди видала 14 та 13% наукових монографій відповідно, Секція суспільних і гуманітарних наук — 54 та 56%.

Кількість статей Секції фізико-технічних і математичних наук, випущених протягом 2003–2007 рр., становила 50% від загальної кількості статей НАН України, а протягом 2008–2012 рр. зменшилася на 5%. На ці самі 5% збільшилася частка статей, опублікованих Секцією суспільних і гуманітарних наук, — з 32 до 37%. Внесок Секції хімічних і біологічних наук залишався стабільним і становив 18%.

За кількістю виданих за кордоном наукових монографій і статей протягом усього досліджуваного періоду найпродуктивнішою є Секція фізико-технічних і математичних наук НАН України (рис. 2). Найбільшими є й коливання відповідних показників для цієї секції: наукових монографій — від 13 назв у 2000 р. до 45 у 2012, а статей — від 1673 у 1995 р. до 3445 у 2011. Отже, на цю секцію припадає близько 50–60% видавничої продукції НАН України, виданої за кордоном.

Частка Секції хімічних і біологічних наук у загальній кількості монографій,

опублікованих за кордоном, становить 20–27%, Секції суспільних і гуманітарних наук — 15–23%. Максимальний показник наукових зарубіжних монографій для Секції хімічних і біологічних наук встановлено у 2012 р. — 21 назва, мінімальний — у 2001 р. (12 назв); для Секції суспільних і гуманітарних наук у 2008 та 2011 рр. — по 13 назв, у 2000 р. — 1 назва.

Подібним є також розподіл статей, виданих за кордоном. Упродовж досліджуваного періоду Секція хімічних і біологічних наук мінімальну кількість статей (519) випустила у 1996 р., а максимальну (1276) — у 2012 р., Секція суспільних і гуманітарних наук відповідно 191 статтю — у 1995 р. та 777 — у 2008 р.

Частка Секції фізико-технічних і математичних наук у загальній кількості закордонних наукових монографій за 17 років скоротилася з 74 до 62%, а статей — з 70 до 62%. Нішу, що вивільнилася таким чином, зайняли монографії переважно Секції хімічних і біологічних наук, а статті — Секції суспільних і гуманітарних наук. Так, на монографії Секції хімічних і біологічних наук у 2012 р. припадає на 12% більше, ніж у 1995 р., а частка статейної закордонної продукції лишилася практично без змін (22–24%). Для Секції суспільних і гуманітарних наук — навпаки: збільшилася частка статей (з 8 до 14%), але практично не змінилася частка монографій (7–9%).

Отже, зі зростанням кількості назв монографічної і статейної продукції НАН України, як загальної, так і закордонної, внесок окремих секцій НАН України залишається майже незмінним. Щороку дещо змінюється внесок секцій та відділень НАН України у сукупний обсяг випущеної наукової літератури. Піки п'ятирічної активності, які ми фіксуємо за виходом монографій (1997, 2002, 2007, 2012), можна пояснити завершенням п'ятирічної наукової тематики, що виконується в межах фундаментальних досліджень. Адже одним із основних результатів її виконання є монографічна публікація.

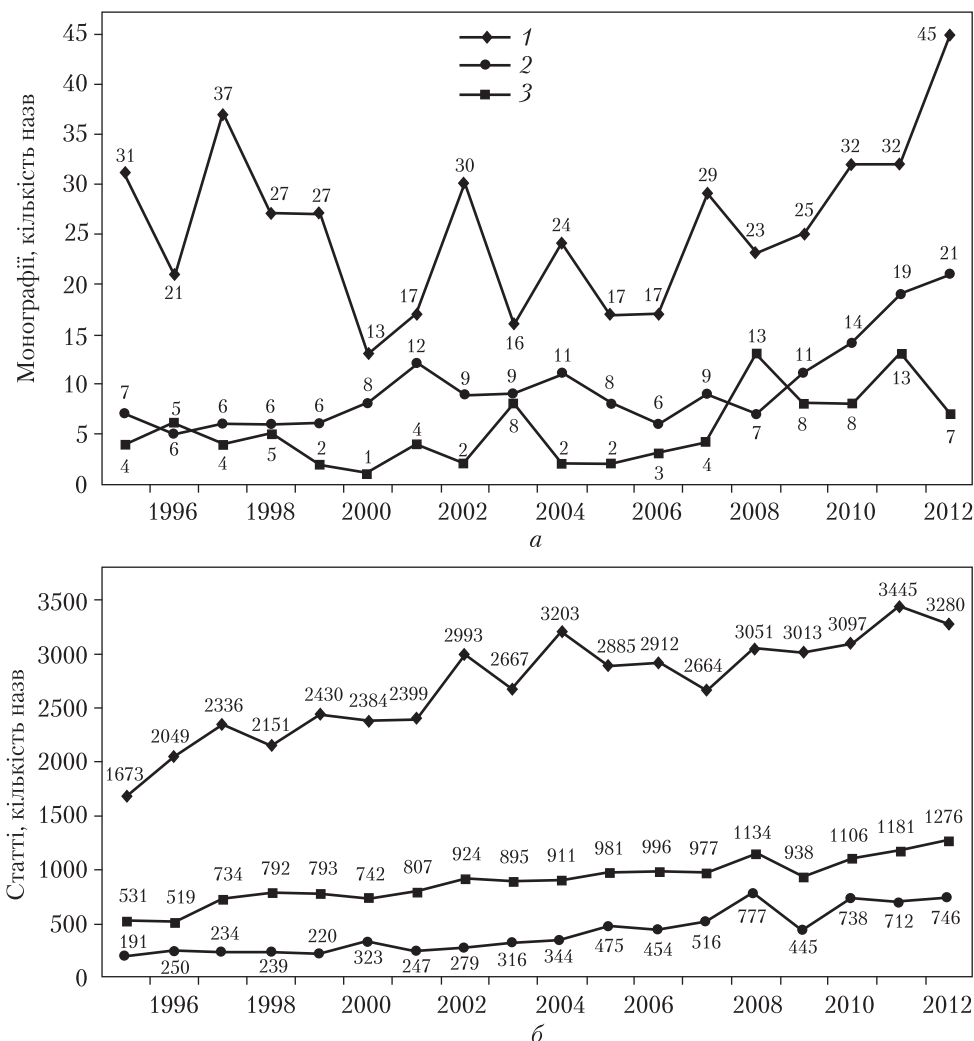

Рис. 2. Кількість наукових монографій (а) і статей (б), виданих за кордоном, впродовж 1995–2012 рр. за секціями: 1 – фізико-технічних і математичних, 2 – хімічних і біологічних, 3 – суспільних і гуманітарних наук

ДИНАМІКА ВИПУСКУ ЗАКОРДОННОЇ НАУКОВОЇ ВИДАВНИЧОЇ ПРОДУКЦІЇ ЗА ВІДДІЛЕННЯМИ НАН УКРАЇНИ

Розглянемо детальніше внесок кожного з відділень НАН України у випуск наукових монографій і статей за кордоном.

Секція фізико-технічних і математичних наук НАН України. Слід зауважити, що найбільша частка наукових монографій, виданих за кордоном, належить Відділенню фізики і астрономії НАН України і коливається від 13% у 2007 р. до 47% у 2000 р. Друге місце посідає Відділення математики

НАН України, однак його внесок ще менш стабільний: від 0% у 2006 р. до 40% у 1995 і 2001 рр., а у 1998, 1999, 2003, 2005, 2009, 2011 рр. – 25%.

З цих прикладів добре видно і цілком зрозуміло, що оскільки число монографій, виданих секціями та відділеннями НАН України, вимірюється одиницями, то порівняння відсоткових внесків окремих відділень у загальну кількість наукових монографій не є показовим. Більше інформації може надати аналіз розподілу статейної продукції. Тож надалі для Секції фізико-технічних і математичних

наук НАН України розглядатимемо лише внесок статейної продукції кожного з відділень за роками у відсотках від загальної кількості статей Секції, опублікованих за кордоном.

Відділення математики НАН України. Найменше з відділень за кількістю наукових установ і працівників, однак його щорічний внесок становить у середньому 7–10% від загальної кількості закордонних статей Секції.

Відділення інформатики НАН України. Найбільший показник зафіксовано у 1995 р. — близько 15%. Від 1996 р. до 2012 р. внесок Відділення у статейну продукцію Секції фактично є постійним (6–8%).

На **Відділення механіки НАН України** протягом досліджуваного періоду припадає 3–5% опублікованих за кордоном статей.

Найбільший внесок у сукупність закордонних наукових статей цієї Секції належить **Відділенню фізики і астрономії НАН України**, однак до цього Відділення входить і найбільша кількість наукових установ Секції. На Відділення фізики і астрономії припадає від 40% у 2012 р. до 60% у 1996, 2001, 2003 рр. статейної продукції.

Відділення наук про Землю НАН України найбільше статей опублікувало у 1995, 2002 та 2004 рр. — близько 15%, решту досліджуваного періоду показник Відділення не перевищував 10%.

Відділення фізико-технічних проблем матеріалознавства НАН України вносило до загальної кількості статей Секції до 2005 р. 10–15%, а після 2005 р. — близько 20%.

Відділення фізико-технічних проблем енергетики НАН України впродовж усього досліджуваного періоду стабільно продукувало близько 5% закордонних статей Секції.

Відділення ядерної фізики та енергетики НАН України від часу свого заснування в 2004 р. до 2010 р. видавало близько 8% закордонних статей, у 2011–2012 рр. цей показник зріс до 15%.

Слід зауважити, що загальна кількість назв закордонних статей, опублікованих Секцією фізико-технічних і математичних наук НАН України, впродовж досліджува-

ного періоду зросла удвічі: з 1673 у 1995 р. до 3280 у 2012 р. Тож кількість назв статей, що публікуються кожним із відділень, також зросла майже вдвічі, а розподіл продукції між відділеннями залишився практично без змін.

Секція хімічних і біологічних наук НАН України. У середньому на **Відділення хімії** припадає близько 25% наукових монографій Секції, виданих за кордоном. У 1995 р. цей показник сягнув 70%, а найменшим він був у 2003 р. — 10%. У межах Секції це Відділення видає найбільше наукових статей за кордоном: від 39% у 1997, 2004 та 2012 рр. до близько 50% у 1995, 1996, 1999, 2000, 2005 та 2009 рр.

Відділення біохімії, фізіології і молекулярної біології видає наукові монографії за кордоном не щороку (1995, 2003, 2006, 2007, 2009–2012 рр.). У ці роки показник змінювався від 5% (2011 р.) до 34% (2009 р.). Крім того, Відділення публікує близько 20–30% зарубіжних наукових статей щороку. Найбільший внесок Відділення припадає на 2002 р. — 32%, найменший, близько 20%, — на 1995, 1996, 2010 та 2012 рр.

Найбільше наукових монографій у цій Секції видає за кордоном **Відділення загальної біології**: від 15% у 1995 р. до 100% у 1997 р. У середньому на це Відділення протягом досліджуваного періоду припадає 50% закордонних наукових монографій Секції. Відділення видає щороку близько 30% статей Секції — від 27% у 2005–2007 рр. до 42% у 2012 р.

Загальна кількість статей, виданих за кордоном установами Секції хімічних і біологічних наук НАН України, зросла з 1995 р. до 2012 р. у 2,4 раза (від 531 до 1276 статей).

Секція суспільних і гуманітарних наук НАН України. Внесок окремих відділень цієї Секції в загальну кількість її наукових закордонних монографій є вкрай нерівномірним.

Загалом **Відділення економіки** друкувало наукові монографії за кордоном у 1996, 1998, 1999, 2003, 2007, 2008, 2010–2012 рр., що становило від 15 до 40% наукових моно-

графій Секції. Упродовж останніх трьох років — 30%. У 1995 та 1996 рр. на це Відділення припадало 20 і 30% зарубіжних статей Секції відповідно; у 1997 р. — лише 2%. Від 1998 р. починається поступове стабільне збільшення кількості закордонних статей — від 8 до 30% з окремими піками у 2007, 2009 та 2011 рр.

Найбільша частка закордонних монографій належить **Відділенню історії, філософії та права**. Так, лише це Відділення публікувало монографії за кордоном протягом практично всього досліджуваного періоду, за винятком 1999 р., і тільки це Відділення з усієї Секції друкувало наукові монографії за кордоном у 1997, 2000–2002, 2004, 2006 рр. **Відділення історії, філософії та права НАН України** стабільно продукує близько 45–60% закордонних статей Секції, однак загалом його внесок зменшується. Від 1995 до 2002 р. установи Відділення друкували за кордоном близько 60% статей Секції щороку. Найменший показник, близько 40%, зафіксовано у 2009 р., близько 50% припадає на 2005, 2010–2012 рр.

Відділення літератури, мови та мистецтвознавства публікувало наукові монографії за кордоном у 1995, 1996, 1998, 2003, 2005, 2008–2010 рр. При цьому внесок його у монографічну закордонну продукцію Секції становив від 9 до 50%. Відділення протягом досліджуваного періоду вносило до показника Секції близько 25% закордонних статей. Найбільше їх (36%) опубліковано у 2005 р., найменше (14%) — у 1996 р. Сплеск публікаційної активності спостерігався у 2009 р., коли Відділення надало 30% закордонної статейної продукції Секції, впродовж 2010–2012 рр. його частка становила близько 20%.

Від 1995 до 2012 рр. кількість назв статей, опублікованих за кордоном відділеннями Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України, збільшилася у 3,9 раза (зі 191 до 746). При цьому частка статей Відділення економіки збільшилася у 5,4 раза, історії, філософії та права — у 3,2, а літератури, мови та мистецтвознавства — у 4,4 раза.

ВИСНОВКИ

Виконаний аналіз наукової видавничої продукції Національної академії наук України, виданої за кордоном протягом 1995–2012 рр., дав змогу виявити характерні риси й окреслити деякі тенденції динаміки випуску книжкових і періодичних видань.

Загальним трендом у випуску видавничої продукції НАН України загалом і за кордоном зокрема є поступове збільшення кількості назв книг і статей. Це стосується всієї сукупності видань Академії, видань за окремими секціями та відділеннями, за окремими видами продукції чи видавцями: протягом зазначеного періоду обсяг видавничої продукції збільшився у середньому вдвічі.

Кількість монографій, випущених за кордоном упродовж одного року за секціями і відділеннями НАН України, вимірюється одиницями, а статей — сотнями. Тож порівняння відсоткових внесків окремих відділень у загальну кількість наукових монографій не є показовим, повнішу інформацію надає аналіз розподілу статейної продукції.

Основні піки активності, які ми фіксуємо за випуском монографій установами НАН України, є п'ятирічні — 1997, 2002, 2007, 2012 рр., що можна частково пояснити масовим завершенням робіт за фундаментальною науковою тематикою. Решту піків, менш яскраво виражених або зафіксованих за результатами роботи окремих секцій чи відділень, можна пояснити визначними історичними датами (ювілеями Академії чи її установ). У найбільш загальному плані зміна обсягу видавничої продукції НАН України відображує зміни економічних умов у державі.

Дослідження динаміки закордонної видавничої продукції установ НАН України дає підстави стверджувати, що випуск книг і статей за кордоном до останнього часу не є предметом постійної особливої уваги науковців, не становить частину інформаційної політики й окремого напрямку роботи відділень і секцій НАН України.

Показники випуску за кордоном статей окремими відділеннями НАН України, обчислені як відсоткова частка продукції відповідної секції НАН України, коливаються загалом незакономірно. Для кількох відділень Секції фізико-технічних і математичних наук постійне зниження цього показника встановлюється починаючи від 2003 р. Позитивним винятком є тільки показник випуску статейної закордонної продукції Відділення економіки НАН України, що стабільно зростає протягом останнього десятиріччя.

Отже, якщо розглядати показники випуску видавничої продукції за кордоном як міру результативності, актуальності й затребуваності досліджень українських науковців, є очевидним, що організація зарубіжних публікацій має становити предмет особливої уваги Академії. Стратегічним завданням при цьому повинно бути якнайширше представлення результатів вітчизняних наукових досліджень у сучасній, доступній світовій науковій спільноті формі.

Одним зі шляхів вирішення цього завдання можуть слугувати заходи, спрямовані на вмотивування, стимулювання, заохочення вчених до зарубіжних публікацій, на активніше використання іноземних мов у процесі підготовки наукових публікацій, а також на надання організаційної та фінансової підтримки у здійсненні зарубіжних видань.

Другий шлях полягає в опануванні й повсюдному впровадженні сучасних видавничих та інформаційних технологій, використанні можливостей віртуальних інформаційних ресурсів, організації електронних видань та представленні в електронному вигляді наявної паперової видавничої продукції, а також у створенні належної законодавчої бази для якнайефективнішого впровадження цих заходів.

Стаття надійшла 01.04.2013 р.

А.І. Радченко¹, Ю.В. Диденко²

¹Издательский дом «Академперіодика»

Национальной академии наук Украины

ул. Терещенковская, 4, Киев, 01004, Украина

²Президиум Национальной академии наук Украины

ул. Владимирская, 54, Киев, 01601, Украина

ЗАРУБЕЖНАЯ ИЗДАТЕЛЬСКАЯ НАУЧНАЯ
ПРОДУКЦИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ
АКАДЕМИИ НАУК УКРАИНЫ
(1995–2012 гг.)

В статье проанализирована динамика зарубежной издательской научной продукции Национальной академии наук Украины на протяжении 1995–2012 гг. на фоне изменений параметров общего объема издательской продукции НАН Украины. Главный тренд в общем выпуске издательской продукции НАН Украины — постепенное увеличение количества названий монографий и статей. Это касается как всей совокупности изданий Академии, так и изданий по секциям и отделениям, а также по видам продукции или издателям: в течение указанного периода объем издательской продукции в среднем вырос вдвое. Однако публикация книг и статей за рубежом до сих пор не считается доминантной составляющей информационной политики и отдельным направлением работы научных учреждений НАН Украины. Материалы опубликованы впервые.

Ключевые слова: Национальная академия наук Украины, издательская научная продукция, зарубежные издания, количество названий, научные направления.

A.I. Radchenko¹, Yu.V. Didenko²

¹The Publishing House «Akademperiodyka»

of National Academy of Sciences of Ukraine

4 Tereshchenkivska Str., Kyiv, 01004, Ukraine

²Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine

54 Vladimirska Str., Kyiv, 01601, Ukraine

FOREIGN PUBLISHING
RESEARCH PRODUCTIONS
OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
(1995–2012)

The dynamics of foreign publishing research productions of National Academy of Sciences of Ukraine in 1995–2012 is analyzed in changes in the parameters of total NAS publishing products. The main trend in the total output of NAS publishing products is a gradual increase of the number of monographs and articles titles. It concerns both to the totality of the publications of the Academy, and publications by sections and departments, as well as by kind of products or publishers: in this period the volume of publishing output is doubled. However, the foreign publication of books and articles up today has been not a dominant component of information policy and a special direction of the NAS research institutions activities. These materials are published at the first time.

Keywords: National Academy of Sciences of Ukraine, publishing research productions, foreign publishing, scientific direction.